

І. М. ЦЭВАН

ДА ПЫТАННЯ АБ ПЕДАГАГІЧНЫХ МАГЧЫМАСЦЯХ КАЛЕКТЫЎНАГА ФАЛЬКЛОРНАГА АМАТАРСТВА

На працягу XX – пачатку XXI ст. ў грамадстве многіх краінаў свету, і ў Беларусі ў прыватнасці, паступова ўзрастае інтарэс да народнай культуры, адбываецца ўсведамленне вялікай каштоўнасці народнага мастацтва, зварот да ўсяго «нацыянальнага», «свайго», «беларускага».

Аматарская творчасць фальклорнага кірунку, або фальклорнае аматарства, як важная грамадска-гістарычная з’ява, на працягу свайго існавання з’яўлялася сродкам выхавання і мастацка-творчага развіцця асобы. Сацыякультурныя змены, якія адбываюцца ў сучасным беларускім грамадстве, усе вастрэй ставяць пытанне аб месцы і значэнні аматарскай творчасці.

Педагогічныя магчымасці калектыўнага аматарства фальклорнага кірунку, на нашу думку, неабходна разглядаць на перакрываванні такіх паняццяў, як вольны час – аматарства – фальклор. Наяўнасць у аматарскай фальклорнай творчасці ўсіх абазначаных кампанентаў у сукупнасці выклікае значную іх трансфармацыю.

На сучасным этапе адбываецца пашырэнне ролі вольнага часу ў жыцці грамадства. У выніку сацыяльнага і навукова-тэхнічнага прагрэсу адбываецца працэс перамяшчэння прадукцыйных сіл чалавека са сферы вытворчасці ў сферу побыту і вольнага часу. У пачатку XX ст. назіраецца павышэнне ролі вольнага часу як грамадскай каштоўнасці, а свабодны час па аб’ёме пачынае перажываць час працоўнай дзейнасці.

Таму магчымасці выхаваўчага ўздзеяння грамадства на асобу пераарыентаваўца, вольны час пераўтвараецца ў такую ж важную сферу фарміравання асобы, якімі здаўна былі навучанне і праца. Вольны час валодае шырокімі магчымасцямі для самарэалізацыі асобы, задавальнення яе шматлікіх патрэб і інтарэсаў, таму ён набывае ўсе большую суб’ектыўную каштоўнасць для людзей.

Аднак па свайой арганізацыі вольны час заўважна адстае ад сферы працы. Некаторыя аўтары асноўнай таму прычынай лічаць той факт, што навуковым забеспячэннем працы грамадства займалася на працягу тысячагоддзяў, а навуковая арганізацыя вольнага часу ўвайшла ў арбіту інтарэсу вучоных і практыкаў адносна нядаўна [3, с. 27–28].

У сістэме вольнага часу аматарская творчасць займае значнае месца. Сёння аматарская творчасць мае шырокія педагогічныя магчымасці, пасродкам яе ажыццяўляецца шырокая прапаганда мастацтва, адбываецца задавальненне эстэтычных інтарэсаў і запатрабаванняў удзельнікаў, даецца магчымасць адчуць сябе творцам мастацкіх каштоўнасцей.

Педагогічныя магчымасці аматарскага фальклорнага калектыву цесна звязаныя з тымі функцыямі, якія выконвае аматарства ў структуры сацыякультурнай дзейнасці. У першую чаргу, гэта асноўныя функцыі сацыяльна-культурнай дзейнасці: адаптацыйная (уцягненне асобы ў сістэму сацыяльных камунікацый, засваенне чалавекам асноў культуры, неабходных яму для адаптацыі ў сацыюме, набыццё здольнасці да самарэгуляцыі (культура паводзін, неабходныя для жыццядзейнасці маральныя якасці, культура мовы, быту і іншыя сацыяльныя першасныя якасці), развіццёвая (паступальнае пазітыўнае змяненне псіхічных якасцей асобы, інтэлектуальнай, эмацыянальнай і валявой сфер, эстэтычнае і духоўнае ўдасканалванне чалавека на працягу ўсяго жыцця, паслядоўны працэс сацыялізацыі, інкультурацыі і індывідуалізацыі асобы), адукацыйная (пастаяннае набыццё новых ведаў, уменняў і навыкаў, павышэнне ўзроўню адукаванасці чалавека, набыццё вопыту самадукацыі, папаўненне і паглыбленне ведаў, атрыманых у афіцыйных адукацыйных установах, якія забяспечваюць засваенне каштоўнасцей культуры), культураарыентуючая (паслядоўнае далучэнне асобы да свету культуры (хамінізацыя, інкудбатурацыя), усведамленне яе глабальнага, усеабдымнага характару, значэння і спосабаў забеспячэння культуры побыту, працы, адпачынку, укараненне эстэтычных пачаткаў ва ўсе віды і формы жыццядзейнасці чалавека), культурастваральная (уцягненне асобы ў працэс стварэння каштоўнасцей культуры, у розныя віды мастацкай дзейнасці па ажыццяўленні сацыяльных праектаў і культурастваральных ініцыятыў), культураахоўная (авалоданне тэхналогіямі захавання прыроднага і культурнага асяроддзя, каштоўнасцей сусветнай і айчынай культуры, забеспячэнне гармоніі ў сістэме «чалавек – прырода»), рэкрэацыйна-аздараўленчая (фарміраванне святочна-абрадавай культуры, забеспячэнне відовішчна-займальнага і аздараўленчага адпачынку з мэтай аднаўлення сіл, затрачаных на прафесійную (і вучэбную) дзейнасць, псіхалагічная разрадка чалавека), камунікатыўная (забеспячэнне

ных каштоўнасцей, фарміравання дзелавых і міжасобных адносін, дыялога культур, успрымання адным чалавекам другога) [2, с. 79–80]. Такім чынам, шэраг асноўных функцый аматарства (адаптацыйная, развіццёвая, адукацыйная, культураарыентуючая, культурастаўваральная, культураахоўная, рэкрыацыйна-аздараўленчая, камунікатыўная і інш.) абумоўліваюць педагогічныя магчымасці аматарства.

Выкарыстанне фальклорных элементаў у аматарскай творчасці надае ёй асаблівае адценне. Спецыфіка аматарскага калектыву фальклорнага кірунку вынікае з асаблівасцей фальклорнага рэпертуару, выкарыстання традыцыйных народных песень, танцаў, інструментальных найгрышаў і інш.

Шматлікія аўтары, працуючы над пытаннямі рэалізацыі педагогічнага патэнцыялу фальклору, адзначаюць моманты страчвання яго рытуальнай і практычнай значнасці ў сучасных умовах. Змены ў самім жыцці людзей, у яго побыце, працы і адпачынку паступова зводзяць у небыццё традыцыйны фальклор, таму разам з фіксацыяй і распаўсюджваннем нешматлікіх рэшткаў фальклору ў натуральным асяроддзі адбываецца высоўванне разнастайных формаў аматарскай творчасці фальклорнага кірунку.

Даследчык Н. С. Шумада, вывучаючы сучасныя песенныя фальклоры славян, адзначае заўважнае паслабленне спрадвечнай сувязі з сялянскім побытам, які быў галоўным стымулятарам развіцця фальклору, што прывяло да згасання народнай песні як рэгулятара сацыяльнага статусу членаў сацыяльнага асяроддзя, працоўных цыклаў, вольнага часу, абслугоўвання абрадаў і рытуалаў. Вызвалены ад строгага прымацавання да абрадаў і іншых залежнасцей, песенны фальклор уліваецца ў сучасную культуру як сродак задавальнення эстэтычных запатрабаванняў, як крыніца спазнання і спосаб зносінаў. Інтэгруючы спецыфічным вобразам праявы духоўнага жыцця, песеннасць стала актыўней праяўляць сваю поліфункцыянальную прыроду. Замацавалася ўзаемадзеянне эстэтычнай, выхаваўча-дыдактычнай, інфарматыўна камунікатыўнай і забаўляльнай функцыі [5, с. 38].

Сучасны беларускі даследчык Л. Л. Ражкова, працуючы над праблемамі рэалізацыі педагогічнага патэнцыялу фальклору ў дзейнасці сцэнічных калектываў, адзначае, што сцэнічны тып прэзентацыі фальклору з'яўляецца адным з асноўных у сучаснай культуры і выкарыстоўваецца ўсімі тыпамі калектываў: эксперыментальнымі, стылізатарскімі, этнаграфічнымі. Сцэна задае пэўныя абмежаванні і моцна скажае прыроду фальклору. Яна патрабуе арганізацыі ўсёй дзейнасці калектыву аналагічна сістэме навучання, прынятай у акадэмічным мастацтве. У выніку рэалізацыі выхаваўчых магчымасцей фальклору, якія закладзены, з аднаго боку, у паэтычным і музычным тэксце фальклорнага твора, а з другога – у канстытуцыйных прыкметах фальклорнай творчасці у дзейнасці такіх калектываў амаль не адбываецца [4].

Паняцце *ўнутрысітуацыйнасці*, як адна з прыкмет фальклору, у сучасных умовах напоўнена іншым зместам. Патрэба ў фальклорнай дзейнасці сялянскай абшчыны была выклікана канкрэтнымі сітуацыямі, паўсядзённымі і святочнымі падзеямі ў іх жыцці, – адсюль такая ўзаемапрапанікальнасць мастацтва ў жыцці і іх непадзельнасць. Былая «сапраўднасць», «прывязанасць» беларускага народу да

земляробчага календару, прыродных цыклаў, сямейных падзей у сучасных аматарскіх фальклорных калектывах мае зусім іншую, «умоўную» прыроду.

Вуснасць як наступная прыкмета фальклору, прадумоўлівае засваенне ведаў і ўменняў шляхам назірання, капіравання, сумеснай дзейнасці. Менавіта праз носьбітаў мясцовых традыцый адбываецца трансляцыя фальклорных твораў у натуральных умовах. З развіццём пісьмовай музычнай культуры ў сучасных аматарскіх фальклорных калектывах выкарыстоўваюцца «пісьмовыя» формы навучання, выкарыстанне нотных расшыфровак, апрацовак, аранжыровак песень.

Сінкрэтызм, як асноўная прыкмета фальклору, уяўляе сабою непадзельнасць слова, музыкі, танца ў традыцыйных відах фальклору (абрадавыя дзеянні, карагоды, спеўныя і спеўна-размоўныя формы, якія суправаджаюцца іграй на музычных інструментах, традыцыйная лірыка, раннія формы фальклорнага тэатра). У дзейнасці аўтэнтычных фальклорных калектываў кампаненты (вуснае слова, мелодыя, рух і іншыя сродкі выразнасці) знаходзяцца ў непарыўным адзінстве, спалучэнні і ўзаемадапаўненні, у дзейнасці аматарскіх калектываў непазбежная іх запраграмаванасць і выбіральнасць. Па-рознаму сінкрэтызм праяўляецца ў сапраўдным фальклоры і яго другасных формах. У сучасных умовах заўсёды прасочваецца мяжа паміж творцам, выканаўцам і слухачом, у аўтэнтычным фальклоры кожны ўдзельнік фальклорнага дзеяння з'яўляецца адначасова выканаўцам, глядачом і творцам.

Варыятаўнасць выканання фальклорных твораў праяўляецца «у адсутнасці жорстка замацаваных традыцый тэкстаў, спосабаў і форм рэалізацыі ідэй і працякала дзякуючы вар’іраванню сюжэтных тэм, матываў, сітуацый, тыпавых структур, вобразаў, паэтычнай мовы» [4, с 32]. На нашу думку, вырыятаўнасць фальклорных твораў цесна звязаная з імправізацыйнасцю, важнай часткай творчага самавыражэння носбітаў аўтэнтчнага фальклору, прастора якой прадвызначаецца мясцовай традыцыяй.

Ананімнасць уласна фальклору выцякае з вуснай перадачы фальклорных твораў і актыўнай дзейнасці ўсіх членаў калектыву. Ананімнасць у аматарскай творчасці можа знікаць, асабліва калі работа праходзіць з выкарыстаннем аўтарскіх аранжыровак і апрацовак песень.

Калектыўнасць – адна з канстытуцыйных прыкмет фальклорнай творчасці – заўсёды прысутнічае ў рабоце аматарскіх фальклорных калектываў. Галоўны і вызначальны калектыўны пачатак у фальклору ніколі не супрацьстаіць індывідуальнаму. «Фальклору ўласціва арганічнае адзінства калектывнага і індывідуальнага, пры якім калектыўнасць не перашкаджае праяўленню індывідуальных здольнасцей складальнікаў і выканаўцаў. Светапогляд, грамадзянская пазіцыя, эстэтычныя густы... спевака выразна адбіваюцца на усёй яго творчасці; на выбары твораў, на распрацоўцы вядомых сюжэтаў і традыцыйных вобразаў» [1, с. 613]. Выканальніцкая аматарская дзейнасць развіваецца часцей за ўсё ў калектывных формах, якія прапануюць аб’яднанне ў агульны выканальніцкі ансамбль цэлага шэрагу ўдзельнікаў. Дзякуючы іх сумесным намаганням нараджаецца тая мастацкая каштоўнасць, якую стварыць у адзіночку ні адзін з аматараў у прынцыпе не можа.

Гэта асаблівая форма выканальніцкай творчасці, патрабуючая ўменняў і навыкаў групавога ўзаемадзеяння. Новая мастацка-вобразная цэласнасць узнікае ў выніку творчага аб’яднання розных выканальніцкіх індывідуальныхнасцей.

Такім чынам, педагогічныя магчымасці калектывнага аматарства фальклорнага кірунку праяўляюцца ў непарыўнай сувязі магчымасцей вольнага часу, аматарства і ўласна фальклору. Відавочна, ўзаемапранікальнасць гэтых з’яў узаемадапаўняе і ўзмацняе педагогічныя магчымасці калектывнага фальклорнага аматарства і прыводзіць да іх трансфармацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларускі фальклор. Энцыклапедыя: у 2 т.: Акапэла – Куцця / рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш. – Мінск : БелЭн, 2005. Т. 1. – 768 с: іл.
2. *Грыгаровіч, Я. Д.* Эстэтычная накіраванасць асобы студэнта: педагогічны аспект / Я. Д. Грыгаровіч; Бел. дзярж. ун-т культуры. – Мінск, 2002. – 403 с.
3. *Козлов, Ф. М.* Гуманистический потенциал культуры и условия его реализации: автореф. ... д-ра пед. наук. 13.00.05 / Ф. М. Козлов. – СПбГУКИ. 2007 – 39 с.
4. *Ражкова, Л. Л.* Фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці падлеткаў сродкамі фальклору ў аматарскіх мастацкіх калектывах: аўтарэф. ... канд. пед. навук. – 13.00.05 / Л. Л. Ражков. – Мінск, 2007. – 26 с.
5. *Шумада, Н. С.* Современный песенный фольклор славян: сущность, структура, функции: автореф. ... д-ра филол. наук. 10.01.09 / Н. С. Шумада. – Киев, 1984. – 47 с.